

Realizácia sociálno-ekonomického programu Slovenského národného povstania v politike KSČ

VLASTISLAV BAUCH
Ústav filozofie a sociológie SAV,
Bratislava

V auguste 1944 povstal slovenský národ proti fašistickej nadvláde a so zbraňou v ruke vyhlásil svoje rozhodnutie znovu žiť s českým národom v spoločnom štáte — v československej republike. Program Slovenského národného povstania jasne proklamoval svoj vzťah k ľudáckemu režimu, k nemeckému fašistickému „ochráncovi“, ale zároveň aj svoju predstavu o budúcom politickom, sociálno-ekonomickom i národnostnom zameraní budúcej republiky.

Vojenské povstanie bolo nielen prvým krokom najrevolučnejších spoločenských a politických premien v histórii Slovákov, ale i vyvrcholením protifašistického odboja, korene ktorého siahali už do obdobia rozbitia buržoáznej republiky Hitlerovská okupácia západných častí republiky a vznik umelého štátneho útvaru na územne oklieštenom Slovensku boli signálom pre pokrokové zmýšľajúcich Čechov a Slovákov pre boj proti okupantom a ich prisluhovačom. Potvrdzujú to dokumenty o sabotážach, o ilegálnej tlači, o úteku protifašistov do zahraničia, dezertácii slovenských vojakov na východnom fronte i o formovaní rôznych odbojových skupín. Na čele tejto aktivity boli členovia zakázanej komunistickej strany.

Ilegálna Komunistická strana Slovenska v letákoch, v tlači, ale najmä formou osobnej agitácie neustále — už od vzniku ľudáckeho štátu — odkrývala pravú tvár ľudáckych vodcov, tých, ktorí v minulosti sľubovali širokým vrstvám slovenského národa „odstránenie biedy a likvidáciu krívd, ktoré na nich napáchali minulé vlády“. V ľudáckej demagógii bola v období ČSR venovaná hlavná pozornosť najpočetnejšej sociálnej vrstve — roľníkom, ktorí predstavovali viac než 50 % slovenského národa. Vo svojej agitácii ľudáci nezabudli ani na inteligenciu a na rôzne skupiny maloburžoázie. Podľa ich sľubov sa mali roľníci v novom štáte zbaviť dlhov, získať pôdu statkárov, inteligencia mala získať miesta v úradoch, obchodníci a remeselníci prevziať živnosti, ktoré vlastnili príslušníci iných národností. Z ich sľubov sa splnilo mizivé málo. Najskôr autonómia a neskôr samostatný štát boli hlavne signálom pre ľudácku časť buržoázie pre zabezpečenie si monopolu na zisky z mozolov slovenského pracujúceho ľudu. Ľudákom nikdy nešlo o národné, hospodárske a kultúrne záujmy slovenského národa, ale o väčší podiel na nadhodnote vyprodukovanej na tomto území.

Hlásaná hospodárska politika, ako aj ľudácka ideológia „kresťanskej lásky a triedneho mieru“ boli iba nástrojom pre oklamanie širokých vrstiev ubiedeného národa a snahou o získanie a upevnenie si politickej vlády a ekonomickej moci ľudákov na Slovensku. Potvrdili to i skutky ľudáckej vlády, ktoré čoraz jasnejšie dokumentovali „neľudovú politiku ľudákov“.

Podstatu ľudáckej politiky odkrývali komunisti v ilegálnej tlači, ale hlavne v každodennom osobnom styku. Členovia strany pracovali medzi robotníkmi, avšak veľkú pozornosť venovali roľníckemu obyvateľstvu, kde HSLS mala

najsilnejšie pozície. Dokazovali roľníkom, že ľudáci nemôžu zlepšiť ich postavenie, tak ako ani iní predstavitelia buržoáznych strán reprezentujúci triednu spoločnosť, ľudáci nemôžu nikdy realizovať sľuby, ktoré by riešili základné problémy života širokých vrstiev obyvateľstva. V jednom z ilegálnych letákov straníckí funkcionári sa takto prihovárali roľníkom: „Veľké dane a úroky, vykorisťovanie obilnou spoločnosťou, stále stúpajúca drahota, to sú vaše najväčšie bolesti. Slovenská vláda vám sľúbila zníženie daní, pôdu a odstránenie krívd napáchaných československým režimom, ale neurobila nič, než, že vaše položenie ešte zhoršila. Spojte sa preto s robotníkmi do spoločného frontu bojovníkov za skutočné oslobodenie Slovenska. V tomto boji vás povedie k víťazstvu komunistická strana“ [Archív].

Ekonomický a politický vývoj slovenského štátu bol najlepším dokladom, ktorý potvrdzoval argumenty ilegálnych pracovníkov strany o „nereálnosti i falošnosti sľubov“ ľudáckych politikov. Práca strany medzi civilným obyvateľstvom a neskôr i príslušníkmi armády postupne podkopávala nepevné základy ľudáckeho štátu. Strana neustále pripravovala široké vrstvy slovenského národa na boj proti fašistickej diktatúre, za národné a demokratické práva slovenského národa. V tejto práci hľadala spojencov aj medzi pokrokovým zmýšľajúcimi predstaviteľmi bývalých politických strán, najmä medzi sociálnymi demokratmi a neskôr i medzi niektorými bývalými agrárnikmi, predstaviteľmi druhej najsilnejšej politickej strany na Slovensku v predmníchovskej republike. Išlo o politikov, ktorí nesúhlasili s politikou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Treba však zdôrazniť, že v tejto politickej aktivite bola v skutočnosti KSS „jedinou organizovanou protifašistickou stranou, iných nebolo. Bola iniciátorom, vodkyňou a hlavnou oporou pracujúceho ľudu v jeho triednych i národných bojoch proti slovenskému fašizmu a nemeckému nacizmu“ [Husák 1974 : 41].

Zvýšená aktivizácia pokrokovým zmýšľajúcich príslušníkov slovenského národa bola úzko spojená so vznikom V. ilegálneho ÚV KSS v auguste 1943. Táto aktivita vychádzala z celkovej medzinárodnej situácie, ktorá sa odohrávala na frontoch, najmä na víťaznom ťažení Červenej armády, ale zároveň aj z vnútropolitkej situácie, v ktorej bol čoraz zreteľnejší odklon obyvateľstva od politiky Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a od ich kolaborácie s hitlerovským Nemeckom. Vzrastajúca protifašistická aktivizácia sa prejavovala v sabotážach, v útekoch príslušníkov slovenskej armády do Sovietskeho zväzu, vo formovaní sa odbojových skupín a v rozvoji partizánskeho hnutia.

V tejto atmosfére sa sformoval i ústredný politický orgán odboja Slovenská národná rada (SNR), v ktorej okrem komunistov boli zastúpení i iní predstavitelia protifašistických zložiek. Slovenská národná rada prijala program boja proti fašizmu navrhnutý KSS. Tento bol definitívne schválený v decembri 1943 — známy ako Vianočná dohoda. *V dohode sa jednoznačne zdôrazňovalo, že SNR bude jednotne viesť boj slovenského národa za odstránenie nacisticko-nemeckého diktátu, že v príhodnej chvíli prevezme politickú, zákonodárnu, vojenskú či administratívnu výkonnú moc, pričom vo svojej činnosti bude postupovať v dorozumení s československou vládou a celým zahraničným odbojom.*

Významným programovým vyhlásením bol bod 1. II. odst. dohody, v ktorom sa zdôrazňovalo, „aby národ slovenský a český, ako najpríbuznejšie slovanské národy utvárali ďalšie svoje osudy v Československej republike, spoločnom štáte Čechov a Slovákov a na podklade princípu rovný s rovným“ (podčiarkol V. B.), čím program jednoznačne zaujal negatívne stanovisko k rozbitiu republiky a k ľudáckemu štátu. Dohoda vo svojom programe ďalej zdôraznila úzku spoluprácu (zahraničnú i vojenskú) so Sovietskym zväzom a považovala

za nutné [bod 5], aby vnútorné usporiadanie budúcej ČSR bolo demokratické, pričom demokratické zásady bude treba preniesť i na pole hospodárske a sociálne „aby rozdelenie národného dôchodku medzi všetko obyvateľstvo bolo čo najrovnomernejšie a aby život každého občana bol ľudský a dôstojný“.

Takto koncipovaný program SNR našiel plnú podporu u s. Gottwalda v Moskve, narazil však na silný odpor u londýnskej emigrantskej vlády. Prezident Beneš nesúhlasil napr. aj s proklamáciou „dvoch bratských národov“, pretože bol presvedčený o správnosti teórie „československého národa“, pretože považoval Slovákov iba za „odnož českého národa“. Tento predstaviteľ vlády nevidel vo Vianočnej dohode „len vážny útok na svoju koncepciu riešenia národnej otázky, ale predovšetkým útok na mocensko-politické plány buržoázie reprezentovanej práve Benešovou vládou“ [Husák 1974 : 128]. Odlišné stanovisko než Beneš k riešeniu národnostnej otázky zaujalo ilegálne hnutie českých protifašistov reprezentované komunistami, ktorí stáli na rovnakej platforme o budúcom usporiadaní novej ČSR, i o jej sociálno-ekonomickej a národnostnej politike ako Slovenská národná rada. Ilegálny komunistický časopis Předvoj v apríli 1944 napísal „Český pracující lid má životný zájem na bratské spolupráci s lidem slovenským, právě proto bude důraznější než slovenský lid hájit jeho právo na sebaurčení, protože jedine v slobodnom federatívnom štáte, vytvorenom združením slobodných národov, sa nám podarí pomer Čechov a Slovákov skutočne vyriešiť“ [Cesta 1965 : 121].

V roku 1944 sa protifašistická aktivizácia na Slovensku ešte zvýraznila. V tomto procese významnú úlohu zohrávalo nielen vlastenecké cítenie širokých vrstiev slovenského národa, ale aj slovanské idey, tradície a vzťahy k bratským slovanským národom najmä k českému a ruskému. Toto vlastenectvo sa čoraz evidentnejšie prejavovalo v nenávisti, a to nielen voči Nemcom, ale aj voči tým, ktorí s nimi kolaborovali.

Na čele tohto hnutia stála slovenská robotnícka trieda vedená KSS. *Partizánske hnutie i programy ilegálnych skupín i formujúcich sa národných výborov sa stali nositeľmi boja za obnovenie ČSR, za spoločný štát Čechov a Slovákov — za štát budovaný na nových demokratických princípoch.*

Vyvrcholením tohto revolučného hnutia bolo Slovenské národné povstanie, ktoré sa nestalo iba významným vojensko-politickým, ale aj sociálno-ekonomickým predelom v dejinách nášho národa. Slovenská národná rada v Deklarácii 1. septembra 1944 sa znovu jednoznačne prihlásila „za bratské spolužitie s českým národom v novej Československej republike“, v štáte usporiadanom „v duchu demokratických zásad, pokroku a sociálnej spravodlivosti“: „Popri politickom oslobodení naším cieľom je zabezpečiť krajší a šťastnejší život sociálne slabým vrstvám národa, menovite slovenskému robotníkovi a roľníkovi. V záujme zvýšenia životnej úrovne národa sme za spravodlivé rozdelenie národného dôchodku, za novú úpravu vlastníctva a držby pôdy v prospech malých roľníkov. Robotník nech má mzdu primeranú zvýšenej životnej úrovni a podiel na výsledkoch svojej práce“ [Husák 1974 : 276].

Slovenské národné povstanie obnovilo novú ČSR [zatiaľ iba na povstaleckom území] a zaujalo stanovisko k jej sociálno-ekonomickej i národnostnej politike.

Hlavnú pozornosť vo svojom programe venovala SNR problémom života širokých vrstiev národa, ktoré získavala pre boj proti fašizmu a za novú republiku, riešeniu otázok života roľníkov, najmä vlastníctva pôdy, čo bolo zvlášť aktuálne vzhľadom na biedne výsledky pozemkovej reformy z obdobia buržoáznej ČSR, ako aj ľudáckeho štátu. Otázky roľníckych problémov patrili v povstaní v práci SNR medzi najpertraktovanejšie. Oproti minulosti „kedy komunistické hnutie skôr trpelo neduhom ignorantstva voči roľníctvu... v po-

vstání vzniká iná situácia. Agrárne Slovensko siahlo po zbrani, dedina pomohla doplniť armádu a vybudovať početné partizánske brigády, zásobovala front i zázemie. Stará sektárska doktrína o reakčnosti sedliaka, udomácnená najmä v radoch teoreticky nepodkutého nižšieho funkcionárskeho aktívu, totálne prepadla, a naopak prv naoko bezduchá a bezbranná téza o nevyhnutnosti robotnícko-roľníckeho zväzku našla v SNP po prvý raz v slovenských dejinách v tak masovom meradle konkrétny výraz“ [Cambel 1969 : 929].

V programe vlastníctva pôdy vychádzala strana z hľadiska triedneho — pôdu má dostať ten, kto na nej pracuje — čím sa malo zlepšiť predovšetkým materiálne postavenie chudobných slovenských roľníkov, a to likvidáciou statkárskeho vlastníctva na dedine. Žiaľ k realizácii pozemkovej reformy sa na povstaleckom území neprikročilo.

Aj v ďalších bodoch programu navrhovala SNR riešiť ekonomické otázky po triednej línii. Podľa nariadenia SNR z 8. septembra 1944 sa vo všetkých podnikoch, ktoré boli v rukách Nemcov a arizátorov, určila vnútená správa, ktorá bola v skutočnosti určitou formou štátnej kontroly nad hospodárením podnikov. Toto opatrenie sa najvýraznejšie realizovalo v priemysle, v ktorom tieto politické a sociálno-ekonomické opatrenia dostali charakter nacionalizácie a socializácie priemyslu. V priebehu SNP sa na základe smerníc Povereníctva SNR pre hospodárstvo a zásobovanie z 12. septembra 1944 „fakticky vo všetkých priemyselných podnikoch z rozhodnutia SNR, závodných a národných výborov ustanovili nové vedenia, ktoré v spolupráci so závodnými výbormi usmerňovali celú výrobu“ [Cambel 1969 : 929].

20. októbra 1944 sa na plenárnom zasadnutí SNR rokovalo aj o programe, ktorý bol prijatý na zjednocovacom zjazde KSS a Sociálnodemokratickej strany Slovenska v septembri 1944. Program formuloval K. Šmidke. Na rokovaní SNR ho predkladal dr. Púll. Vo svojom vystúpení zaujal stanovisko k vlastníctvu výrobných prostriedkov v oslobodenej republike a k právomoci závodných výborov. Program „staval sa proti súkromnému vlastníctvu prostriedkov výroby..., proti vykorisťovaniu robotníctva. Cieľom bolo spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov“ [Cambel 1969 : 929].

I keď k realizácii sociálno-ekonomického programu sa z objektívnych príčin nepristúpilo, pretože povstalcovia museli ustúpiť do hôr a v nových podmienkach pokračovať v boji proti fašizmu, treba si uvedomiť, že význam SNP a jeho program prerástol hranice povstaleckého územia i hranice Slovenska. Túto skutočnosť zdôraznil K. Gottwald v auguste 1949 slovami: „Skutočnosť, že máme republiku novú, že máme štát rovnoprávných Čechov a Slovákov, štát pracujúceho ľudu, republiku, v ktorej pracujúci ľud je pánom osudov svojej krajiny a národa v nerozbitnom spojeneckom zväzku s mohutným Sovietskym zväzom, považujem za najväčší výdobytok Slovenského národného povstania“ [Gottwald 1949—50 : 114].

Po oslobodení východných častí republiky od fašistických okupantov a spod vlády ľudáckeho režimu predložil K. Gottwald v Košiciach návrh vládneho programu, ktorý bol schválený a vyhlásený 5. apríla 1945. Za plnenie Košického vládneho programu bola zodpovedná vláda Národného frontu Čechov a Slovákov na čele s K. Gottwaldom.

V zložitej hospodárskej a politickej situácii museli v prvých rokoch republiky komunisti prebojovať plnenie jednotlivých bodov spoločne schváleného programu, pretože sila predstaviteľov ďalších politických strán, ktorí to s plnením schváleného programu nemysleli vážne, hoci jednomyseľne podpísali, „že vláda bude podľa najlepšieho vedomia a svedomia plniť prevzatý program. že sa bude vždy a všade riadiť záujmom našich národov a republiky, že nepustí, aby v oslobodenej republike prevládal koristnícky záujem príživníckych

jednotlivcov a skupín nad záujmami pracujúceho ľudu miest a vidieka“ [Košícký 1974 : 36].

Košický vládny program proklamoval základné ekonomické, sociálne a politické práva širokých vrstiev obyvateľstva republiky a stál na platforme, že „ľud je jediným zdrojom štátnej moci“ a z hľadiska národnostného, že „republika bude obnovená ako spoločný štát rovnoprávných národov — českého a slovenského“.

Pre ďalší vývoj československej spoločnosti mal v Programe osobitný význam bod XII., podľa ktorého bolo potrebné „postaviť celý peňažný a úverový systém, kľúčové podniky priemyselne, poisťovníctvo, prírodné a energetické zdroje pod všeobecné štátne vedenia do služieb znovuvýstavby nášho hospodárstva a znovuoživenia výroby a obchodu“ [Košícký 1974 : 36].

Nová československá republika, ktorá prijala program „rovnoprávnosti obidvoch národov“, považovala za rozhodujúci princíp svojej politiky politiku hospodárskeho a sociálneho vyrovnania Slovenska na úroveň ekonomicky vyspelých českých krajov. Bol to práve Február 1948, ktorý definitívne rozhodol o budúcom sociálno-ekonomickom vývoji Slovenska. Riešenie „slovenskej“ otázky, vytýčenej SNP, ktoré si vzala do programu KSČ, zohralo významnú úlohu pri aktivizácii širokých vrstiev slovenského národa v čase pokusu o kontrarevolučný puč v našej republike. Masové vystúpenie slovenských robotníkov, roľníkov a inteligencie sa nieslo jednoznačne v duchu programu likvidácie agrárnej zaostalosti Slovenska, jeho spriemyselnenie a vybudovanie spoločnej československej socialistickej republiky. V procese ekonomického vyrovnania obidvoch častí republiky po Februári 1948 sa realizovala politika likvidácie krívd spôsobených politikou tzv. „agrárneho príviesku Slovenska priemyselne vyspelých českých krajov“. Táto škodlivá hospodárska politika vládnucej buržoázie bola v minulosti príčinou trvalej hospodárskej zaostalosti slovenského národného hospodárstva, o čom svedčí fakt, že ešte v roku 1946 prislúchalo na Slovensku k poľnohospodárstvu 52,0 %, v ČSR 20,4 % obyvateľstva. V štruktúre zárobkovo činných bolo v ČSR 40,43 %, na Slovensku 34,07 %. V celkovej počte obyvateľov pomáhajúci členovia rodín predstavovali v ČSR 7,1 % a na Slovensku 16,5 % a rodinní príslušníci bez vlastného povolania reprezentovali v ČSR 42,6 % a na Slovensku 46,6 %. Tieto údaje dokumentujú nízku pracovnú aktivitu slovenského obyvateľstva a zároveň aj značnú zafarbenosť rodín príslušníkmi bez vlastného zárobku.

Ak porovnáme štruktúru obyvateľstva z hľadiska národohospodárskych odvetví, táto zaostalosť Slovenska sa prejavovala aj v malom počte priemyselných robotníkov a vo vysokom podiele robotníkov pracujúcich v poľnohospodárstve. Na Slovensku v štruktúre robotníkov prislúchalo k poľnohospodárstvu 26,7 %, v ČSR 9,6 %.

Proces ekonomického zrovnoprávnenia Slovákov s vyspelejším českým národom sa začal s rekonštrukciou vojnou zničeného národného hospodárstva [vojnové škody na Slovensku boli vyčíslené na 114 miliárd korún]. Zároveň s odstraňovaním vojnových škôd sa realizovala aj prvá etapa socialistickej industrializácie Slovenska, hlavne premiestňovaním výrobných kapacít z českého pohraničia.

Veľký význam pre spriemyselnovanie Slovenska malo znárodnenie kľúčových odvetví národného hospodárstva a zavedenie plánovaného hospodárstva, čo umožňovalo vláde robotníckej triedy, najmä po februári 1948 zabezpečovať proporcionálny rozvoj celého československého národného hospodárstva. V procese industrializácie Slovenska významnú úlohu preto zohrávala materiálna a kádrová pomoc českej robotníckej triedy, čo sa pozitívne prejavilo už v prvých rokoch republiky. Do konca roku 1948 [koniec dvojročnice] vzrástla priemy-

selná výroba na Slovensku oproti roku 1937 (100 %) na 196 %, pričom ťažký priemysel vzrástol až na 229 %.

Aj v ďalších rokoch budovania socializmu v ČSSR bolo tempo spriemyselnovania rýchlejšie na Slovensku než v ČSR a malo za následok nielen dynamický rast priemyselnej výroby, ale aj jeho reštrukturalizáciu a vzrast zamestnanosti vo všetkých odvetviach národného hospodárstva okrem poľnohospodárstva. Spriemyselnovanie Slovenska sa prejavovalo v rozvoji progresívnych odvetví priemyslu — najmä hutníctva, strojárstva a chemického priemyslu, čím stratili na Slovensku v štruktúre priemyslu dominantné postavenie odvetvia spotrebného a potravinárskeho priemyslu.

Spriemyselnovanie Slovenska výrazne dokumentujú tieto údaje:

Dynamika výroby vybraných priemyselných odvetví)*

Priemysel 1948 = 100	1960	1970	1981
energetický	659	1782	3382
strojárenský a kovoobrábací	1011	2567	6945
chemický a gumársko osínkový	830	2434	6973
stavebných hmôt	616	1099	1909
drevospracujúci	320	390	1110
textilný	380	654	1504
potravín a pochtín	387	618	1048

*) štatistická ročenka 1982 : 64, 65.

Takúto dynamiku rozvoja priemyslu na Slovensku bolo možné uskutočniť iba v podmienkach ekonomickej sily celospoločenského socialistického vlastníctva základných prostriedkov a zásluhou vysokého stupňa spriemyselnenia západných častí republiky. Tieto skutočnosti umožňovali rozmiestňovať akumulčné zdroje tak, aby zabezpečovali optimálnu efektívnosť celoštátnej ekonomiky. Významnú úlohu v procese socialistickej industrializácie zohrávala aj všestranná pomoc Sovietskeho zväzu.

Výsledky industrializácie Slovenska možno dokumentovať aj výrobou niektorých priemyselných výrobkov. Od roku 1948 do roku 1981 sa zvýšila na Slovensku napríklad výroba

oceľ	z 83 tisíc ton na 4536 tisíc ton
cementu	z 517 tisíc ton na 4112 tisíc ton
lanových tkanín	
a metrového	
textilu	z 455 tisíc m na 16 489 tisíc m
tehál	z 257 mil. tehlových jednotiek na 790 mil. tehlových jednotiek

Takto by sme mohli uviesť i údaje o chemických, potravinových, strojárenských výrobkoch a ďalších, ktoré sú dôkazom nielen výrazného zvýšenia tradičnej výroby, ale najmä výroby výrobkov, ktoré boli výsledkom vybudovaných nových priemyselných odvetví.

Plánovité rozmiestňovanie výrobných kapacít smerovalo najmä do tých okresov, ktoré boli v minulosti najzaostalejšie, na území ktorých v čase zrodu novej republiky nebol žiaden priemyslový, ale ani väčší remeselnícky podnik (býv. okresy Veľké Kapušany, Stará Ľala, Stropkov, Spišská Stará Ves a ďalšie).

Za 40 rokov od vypuknutia Slovenského národného povstania sa z agrárneho Slovenska stala vyspelá priemyselná oblasť. Zásluhou hospodárskej politiky vlády robotníckej triedy vybudovali sa na Slovensku také priemyselné podniky, ako sú Východoslovenské železiarne v Košiciach, Chemko v Strážskom, Chemlon v Humennom, Duslo v Šali, Lodenice G. Steinera v Komárne, Niklová húť v Seredi, Závod SNP — Hlinikáreň v Žiari n/Hronom, Plastika v Nitre, Gumárne 1. mája v Púchove, Jas Bardejov, Slovnaft v Bratislave a desiatky ďalších, ktorých význam prekračuje nielen hranice Slovenska, ale aj republiky.

Prednostný rozvoj priemyslu na Slovensku umožnil neustále vyrovnávanie ekonomiky v oboch socialistických republikách. Ak roku 1937 sa Slovensko podieľalo iba 7,3 % na hrubej priemyselnej výrobe republiky, v roku 1980 sa tento podiel zvýšil na 28,7 %. Ak v roku 1948 vybavenosť pracovníka základnými výrobnými prostriedkami vo výrobnej sfére nedosahovala ani 50 % z vybavenosti v ČSR, v roku 1980 bol tento rozdiel iba 6 %.

Jedným z limitujúcich faktorov industrializácie Slovenska bola nedostatočná výroba elektrickej energie. Plánovaný priemysel, najmä hutnícky si vyžadoval urýchlene zabezpečiť zvýšenie výroby elektrickej energie, ktorej nedostatok pocítovalo Slovensko už v priebehu prvej päťročnice. Túto situáciu riešil rozsiahly projekt výstavby elektrární — tepelných, vodných a neskôr sa začala na Slovensku budovať aj prvá atómová elektráreň v ČSSR. V roku 1948 výroba elektriny na Slovensku reprezentovala 837 mil. kWh, do roku 1981 sa táto zvýšila na 19 927 mil. kWh. V prepočte na obyvateľa vo výrobe elektrickej energie patríme v súčasnom období medzi štáty s najvyššou výrobou.

Popri budovaní materiálovo-výrobnej základne v priemysle sa začala formovať i socialistická poľnohospodárska veľkovýroba. Socializácia poľnohospodárstva bola vytýčená IX. zjazdom KSČ. V procese združštevňovania postupne odumierala zaostalá poľnohospodárska malovýroba, čím sa likvidovali i podmienky pre reprodukciu jej zaostalosti i reprodukciu kapitalistického vlastníctva.

Formovanie socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby malo osobitný význam pre slovenské poľnohospodárstvo, ktoré vstupovalo do novej republiky ako zaostalé máloproduktívne, s nízkou intenzitou výroby a nízkou produktivitou práce (naviac poznačené vojnovými udalosťami). Túto zaostalosť najlepšie dokumentujú známe údaje o jeho zaostávaní za českým poľnohospodárstvom. Uvediem iba tento príklad: podľa výpočtov buržoáznych agrárnych teoretikov (Reich, Stocký) hrubá poľnohospodárska výroba na 1 ha poľnohospodárskej pôdy bola v priemere rokov 1920—1938 v Čechách 6312 Kč, na Slovensku 4183 Kč. Na pracovníka sa v priemere vyrobilo r. 1936 v Čechách za 10 444 Kč, na Slovensku za 6306 Kč. Tieto údaje sú dokladom nízkej intenzity výroby na Slovensku, a to tak rastlinnej, ako i živočíšnej produkcie.

Zaostalosť slovenského poľnohospodárstva dokumentuje silná prevaha malých vlastníkov pôdy, ktorí pracovali s tradičnou výrobnou technikou a technológiou výroby. V roku 1946 bolo na Slovensku iba 1512 traktorov. Hlavnou energetickou silou bola energia zvierat a človeka. Pred socializáciou bolo na Slovensku 550 tisíc roľníkov — 80,5 % z nich vlastnilo pôdu do 10 ha.

Za účinnej všestrannej pomoci robotníckej triedy sa v r. 1949 začal uskutočňovať revolučný proces prechodu malovýroby na socialistickú veľkovýrobu. Do dedín prichádzali noví organizátori výroby, moderná technika i kvalifikovaní odborníci. Rodiacim sa, družstvám pomáhal štát dotáciami najmä na výstavbu hospodárskych budov, ale aj na platy odborníkov.

Postupne sa v päťdesiatych rokoch formovala socialistická poľnohospodárska veľkovýroba, reprezentovaná štátne socialistickým vlastníctvom pôdy, družstevnými podnikmi (JRD) a Strojotraktorovými stanicami (STS), ktoré za

výhodných finančných podmienok obhospodarovali družstevné polia. To počiatočných problémoch sa konsolidácia družstevnej veľkovýroby prejavila v raste intenzity výroby a produktivity práce. Dokumentujú to výrobné výsledky, údaje o mechanizácii poľnohospodárskych prác, radikálne zníženie pracovných síl, výrazný rast kvalifikačnej úrovne poľnohospodárskych výrobcov a nakoniec i rast produktivity práce.

Túto skutočnosť možno dokumentovať rastom poľnohospodárskej výroby: oproti roku 1936 (100 %) do roku 1980 vzrástla hrubá poľnohospodárska výroba na 199,8 % a trhovú až na 464,2 %. Tento vzrast výroby sa uskutočnil napriek tomu, že počet pracovníkov za obdobie socializácie klesol takmer na tretinu. Pracovníkov nahradili moderné mechanizmy, nová technológia, chemizácia i biologizácia výrobných procesov výrazne zvýšili produktivitu práce — ak koncom prvej ČSR živil roľník 3 obyvateľov Slovenska, v súčasnom období je to bezmála 15. Tieto procesy zmenili aj sociálno-ekonomické a kultúrne postavenie pracovníka v poľnohospodárstve. Zmenil sa charakter i obsah ich prác a zmenilo sa ich materiálne i spoločenské postavenie.

Dynamický rozvoj slovenského poľnohospodárstva sa najvýraznejšie odrazil v zblížovaní výrobných, ekonomických a sociálnych výsledkov v ČSR a na Slovensku.

Rozhodujúce podmienky pre procesy tohto zblížovania úrovne hospodárenia zohrávala najmä investičná politika socialistického štátu. Ak vo vybavenosti základnými výrobnými prostriedkami bol medzi ČSR a SSR v poľnohospodárstve ešte v r. 1970 rozdiel 36,4 %, v roku 1980 bol rozdiel už len 16,6 %. V súčasnom období niet výraznejších rozdielov medzi republikami v mechanizácii poľnohospodárstva ani vo výsledkoch v rastlinnej výrobe — rozdielnosti sú spôsobené hlavne rozdielnou štruktúrou výroby. V intenzite živočíšnej výroby, najmä v chove hovädzieho dobytku, má prioritu ČSR, zatiaľ čo na Slovensku je rozšírenejší chov ošípaných. Vo výrobných ukazovateľoch, napriek väčšej dynamike výroby na Slovensku, zaostávala r. 1980 hodnota vyrobených produktov na 1 ha asi o 18 % najmä zásluhou vyššej intenzity živočíšnej výroby v ČSR.

Vybudovanie materiálno-výrobnej základne v priemysle a v poľnohospodárstve si vyžiadalo rýchlym tempom rozvíjať dopravu, sociálnu a kultúrnu infraštruktúru. Všetky tieto procesy vyvolali výrazné migračné a mobilitné pohyby ako dôsledok novej spoločenskej delby práce, novej odvetvovej štruktúry národného hospodárstva ako aj regionálneho rozmiestnenia výrobných kapacít.

Za 40 rokov sa Slovensko zo zaostalej agrárnej krajiny v novej československej republike vedenej Komunistickou stranou premenilo na vyspelú priemyselnú krajinu. Jej ekonomické postavenie najvýstižnejšie dokumentuje tvorba národného dôchodku — ak v roku 1948 podieľ Slovenska na tvorbe hrubého národného dôchodku bol 19,2 %, v roku 1980 vzrástol na 29,8 %.

Zmeny vo výrobnej sfére a v celej spoločenskej nadstavbe sa najvýraznejšie odrážajú v zmenách sociálno-triednej štruktúry, v odvetvovej a vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva a v zblížovaní jednotlivých dimenzií sociálnej štruktúry v ČSR a na Slovensku.

Zmeny sociálno-triednej štruktúry sú výsledkom zmien v štruktúre materiálno-výrobnej základne v slovenskom národnom hospodárstve. V súčasnom období je vyrovnaná sociálno-triedna štruktúra v obidvoch socialistických republikách. Roku 1980 v štruktúre obyvateľov v obidvoch socialistických republikách bola početne najsilnejšia robotnícka trieda (v ČSR 57,5 %, v SSR 59,1 %). Družstevní roľníci mali väčšie zastúpenie v štruktúre obyvateľstva Slovenska (8,4 % — v ČSR 6,8 %), zatiaľ čo v ČSR bol väčší podiel zamestnancov než v SSR (34,0 % oproti 31,5 %) [Slovenská 1982].

Zbliženie sociálno-triednej štruktúry neznamená tendenciu k unifikácii jej sociálnych priereзов — najmä odvetvových, ktoré sú dôsledkom rozdielnej štruktúry výrobných, ale aj nevýrobných odvetví v národnom hospodárstve.

Socialistická industrializácia sa prejavila vo výrazných mobilitných pohyboch, ktoré menili najmä vnútroodvetvovú, ako aj regionálnu štruktúru obyvateľstva. Tieto procesy boli najintenzívnejšie v prvých desaťročiach existencie republiky a boli na Slovensku charakterizované najmä výraznou likvidáciou všetkých foriem nezamestnanosti, aktivizáciou ženskej pracovnej sily, ako aj intenzívnym prechodom poľnohospodárskeho obyvateľstva do iných odvetví národného hospodárstva, a revolučne menili sociálny obraz tradičnej slovenskej dediny.

Revolučné zmeny nastali vo vzdelanostnej štruktúre. Moderný priemysel, rozvoj stavebníctva a dopravy, sformovanie socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby, ale aj výrazný rozvoj nevýrobných odvetví národného hospodárstva si vyžadovali nové, vysokokvalifikované kádre. To sa odrazilo v rýchлом tempe budovania výchovno-vzdelávacej sústavy, ale aj vo formovaní vedecko-výskumnej základne, ktoré pripravovali odborníkov pre dynamicky sa rozvíjajúce národné hospodárstvo a jeho riadiacu sféru. Ak v školskom roku 1946/47 boli na Slovensku 3 vysoké školy s 9669 poslucháčmi a so 177 pedagogickými pracovníkmi, tak v školskom roku 1980/81 na 42 fakultách študovalo 76 792 poslucháčov a počet pedagógov dosiahol takmer 7500.

Ešte výraznejšie výsledky sa dosiahli vo výchove odborníkov na stredných školách a na odborných učilištiach. A tak v roku 1978 pracovalo na Slovensku bezmála 150 tisíc vysokoškolákov, vyše 305 tisíc odborníkov s úplným stredným odborným vzdelaním a ďalšie státisíce kvalifikovaných robotníkov. V súčasnosti niet výraznejších rozdielov vo vzdelanostnej štruktúre medzi obidvoma socialistickými republikami.

Socialistická poľnohospodárska veľkovýroba mala významný vplyv na formovanie novej štruktúry pracovných síl. V tejto štruktúre rozhodujúci výrobný činiteľ — človek nadobúdala novú kvalifikáciu. V poľnohospodárskej výrobe univerzálneho roľníckeho výrobcu nahradili vysokokvalifikovaní odborníci, ale aj kvalifikovaní manuálni pracovníci. V súčasnom období viac než 50 % pracovníkov v poľnohospodárstve predstavujú kvalifikovaní pracovníci, čím sa ich kvalifikačná štruktúra približuje iným odvetviám národného hospodárstva.

S rozvojom deľby práce v poľnohospodárskej veľkovýrobe zmenila sa oproti minulosti aj odvetvová štruktúra poľnohospodárov. V poľnohospodárskych podnikoch sa vyprofilovala nová odvetvová štruktúra poľnohospodárov, v ktorej v rastlinnej a v živočíšnej prvovýrobe pracuje necelých 59 % pracovníkov a viac než 40 % sú pracovníci v službách, pridruženej výrobe a riadiaci pracovníci.

Oproti minulosti, kedy materiálne a sociálne postavenie roľníckych vlastníkov bolo dané veľkosťou majetku, v súčasnom období je toto v hlavnej miere determinované prácou a odmenou určenou množstvom a kvalitou vykonanej práce.

Rozhodujúcimi výrobcami poľnohospodárskej produkcie aj na Slovensku sa stali príslušníci dvoch tried — robotnícka trieda a družstevní roľníci. Individuálni vlastníci (nad 0,5 ha) obhospodarovali roku 1981 iba 2,8 % z celkovej poľnohospodárskej pôdy. Táto vlastnícka štruktúra je zároveň rozhodujúca pre budúcu reprodukciu pracovných síl v socialistickom poľnohospodárstve.

V minulosti obyvateľstvo agrárneho Slovenska bývalo prevažne v dedinských lokalitách (68,6 %), v ktorých bol aj hlavný zdroj pracovných síl pre rýchlo sa rozvíjajúci priemysel. Nové pracovné sily nachádzali prácu, ale nenachádzali dostatok bytov v novovybudovaných priemyselných centrách, a tak pre SSR sa stala typickou črtou migrácia z dedín za prácou do miest a priemysel-

ných centier. Umožňovala to nielen blízkosť obcí k mestám, ale aj rýchlo budovaná dopravná sieť (autobusová). V r. 1948 bolo na Slovensku 200 autobusových tratí, ktoré za rok prepravili 35 670 ľudí; v roku 1980 okrem železničnej dopravy prepravili autobusy na Slovensku vyše 867 miliónov ľudí, z nich prevažná väčšina každodenne migrovala z miesta bydliska na pracovisko a späť — potvrdzuje to fakt, že v roku 1980 viac než 65,5 % ekonomicky aktívnych obyvateľov pracovalo mimo svojho bydliska, pričom v štruktúre migrantov rozhodujúce miesto zaujíma kyvadlová migrácia.

Táto skutočnosť sa odrazila aj na revolučných zmenách spôsobu života obyvateľov obcí, ktoré v minulosti zaostávali za mestom v bývaní, v spotrebe a v celkovej kultúrnej úrovni. Napríklad v roku 1950 bolo zistené, že štvrtina domov na Slovensku mala vyše sto rokov a že z celkového počtu 650 000 domov bolo až 28 % z hlíny a 19 % z kameňa. Domy na dedinách boli malé, preľudnené — neraz sa v jednej miestnosti tiesnilo aj viac než 10 ľudí. Mnoho obcí v čase vzniku republiky nemalo zavedené elektrické vedenie. V dedinských domoch sa svietilo hlavne petrolejovými lampami. Podľa štatistiky v r. 1947 bolo na Slovensku elektrifikovaných 43,7 % obcí a iba v 63,9 % bytov bola zavedená elektrina [Štatistická príručka 1947 : 205, 206].

Migranti pracujúci v mestách a v priemyselných centrách prinášali do obcí nielen peniaze, ale aj nové nároky na bývanie i na nový spôsob života, a tak na dedinách sa začalo s nevídanou výstavbou moderných rodinných domov. Z celkového počtu rodinných domov na Slovensku bolo postavených po roku 1946 66,5 %.

Výstavba nových domov, rekonštrukcia bývalých poľnohospodárskych usadlostí vytvorili na dedinách také priaznivé bytové podmienky, že prevažná väčšina opýtaných obyvateľov stredného a staršieho veku nemá záujem o presťahovanie sa do miesta zamestnania, čím sa vo veľkej miere fixuje existencia migrantov na slovenských dedinách.

Niet pochybností, že najrevolučnejšie zmeny v období budovania socialistickej spoločnosti sa udiali práve na slovenskej dedine. Vo vidieckych lokalitách (do 2000 obyvateľov) v čase vzniku novej republiky žilo 55,9 % obyvateľov Slovenska, z nich 54,4 % žilo z poľnohospodárskej výroby.

Socializácia poľnohospodárstva a industrializácia Slovenska revolučne menili nielen regionálne rozloženie obyvateľstva, ale aj sociálny obraz vidieckeho obyvateľstva. Do roku 1970 klesol podiel vidieckeho obyvateľstva na 42,6 % a do roku 1980 až na 33,2 %. (Tento pokles obyvateľov v lokalitách do 2000 bol zapríčinený hlavne rastom veľkosti obcí, ich zlučovaním, a tým nastal aj presun menších lokalít do skupín nad 2000 obyvateľov.) V tomto procese sa menila i sociálno-triedna tvár dedín — klesol počet obyvateľov činných v poľnohospodárstve na 25,7 % (v roku 1980) a narastali počty robotníkov a zamestnancov žijúcich na vidieku a pracujúcich v priemyselných a mestských lokalitách. Táto skutočnosť sa prejavila už v spomínaných migračných pohyboch. V roku 1961 odchádzalo z obcí za prácou 46,7 % a v roku 1980 už 71,3 %.

Ekonomická aktivita vidieckeho obyvateľstva v iných lokalitách, než bývajú, mala revolučný dopad na zmeny sociálno-triednej, odvetvovej a vzdelanostnej štruktúry obcí, ktoré stratili svoj poľnohospodársky charakter, ale zároveň aj na bývalú izolovanosť a ekonomickú zaostalosť. Migrujúce obyvateľstvo prinieslo do obcí nové myšlienky i nové prvky do spôsobu života, ktoré sa transformovali do pôvodných podmienok života dediny a vznikol tak osobitný typ „vidieckeho obyvateľstva“. Jeho charakteristickou črtou je skutočnosť, že rozhodujúce materiálne podmienky života zabezpečuje rodina práca v meste, resp. v priemyselných centrách, ktorý fakt určuje aj sociálny status nielen migrantov, ale aj ich rodinných príslušníkov. Spôsob života migrantov na dedine cha-

rakterizuje skutočnosť, že po návrate z práce trávia svoj mimopracovný čas v aktivitách charakteristických pre život dedinských lokalít. S týmto typom vidieckeho obyvateľa bude potrebné počítať aj v budúcnosti.

Záverom tohto príspevku chcel by som zdôrazniť, že vzájomné vzťahy českého a slovenského národa, tak ako boli vytýčené v programe Slovenského národného povstania, sú charakterizované bratskou vzájomnou spoluprácou zameranou na rozvoj a politickú pevnosť Československej socialistickej republiky.

Táto spolupráca, ktorá bola motivovaná výstavbou komunistickej spoločnosti, sa prejavovala v mnohostranných vzťahoch obidvoch bratských národov — Čechov a Slovákov. V tomto procese aktívnu úlohu zohrávali i Slováci, ktorí už čoskoro po oslobodení republiky odchádzali pracovať do pohraničia, rozširovali rady robotníkov v českých priemyselných podnikoch, v baniach a pri výstavbe významných priemyselných podnikov i hlavného mesta našej republiky.

Pomoc českej robotníckej triedy i inteligencie bola rozhodujúca v rozvoji slovenského národného hospodárstva. Môžeme preto jednoznačne konštatovať, že bola to vláda robotníckej triedy vedená KSČ, ktorá vychádzala zo stanoviska, že národnú rovnoprávnosť možno zabezpečiť ekonomickými vyrovnaniami obidvoch častí republiky. Za necelých štyridsať rokov sa z ekonomicky zaostalého Slovenska stala priemyselne vyspelá krajina, ako neoddeliteľná súčasť Československej socialistickej republiky. Táto revolučná zmena sa mohla dosiahnuť . po prvé, preto, že socialistické spoločenské zriadenie otvorilo nebývalé možnosti na tvorivý rozvoj činnosti najširších vrstiev ľudu; ľud zbavený vykorisťovania preukazuje pracovné hrdinstvo, včleňuje svoje nadanie a energiu do spoločného diela ... po druhé, preto, že na čele budovateľského úsilia mali ľudové masы vynikajúceho politického vodcu, Komunistickú stranu Československa ... po tretie, preto, že v celom období socialistickej výstavby sa rozvoj Slovenska mohol opierať o bratskú pomoc českej robotníckej triedy i českej inteligencie, v súlade s politickou líniou Komunistickej strany Československa, na postupné vyrovnávanie rozdielov medzi úrovňou Slovenska a úrovňou českých krajov; po štvrté, preto, že i socialistická výstavba na Slovensku — tak ako výstavba v celej našej vlasti — prebiehala v nerozbořnom priateľstve a za účinnej a nezištnej pomoci Sovietskeho zväzu, výstavba materiálno-technickej základne na Slovensku. jej dnešná úroveň, rovnako ako nebývalý rozvoj vedy i techniky a kultúry, sú bez tejto pomoci jednoducho nemysliteľné“ [Socialistické 1978 : 299, 300].

Literatúra

Archív Ústavu dejín KSS, leták 2777/533.

Cambel, S.: *SNP a jeho sociálno-ekonomický program*. Nová mysl 1969, č. 8.

Cesta ke květnu I-1, Praha 1965.

Gottwald, K.: 1949—50. Praha, Svoboda 1951.

Husák, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava, Pravda 1974.

Košický vládný program. Praha, Svoboda 1974.

Slovenská štatistika, skupina A. — Základné ukazovatele z definitívnych výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov. Bratislava, ŠSÚ 1982.

Socialistické Slovensko. Bratislava, Pravda 1978.

Štatistická príručka Slovenska. Bratislava, SPŠÚ 1947.

Štatistická ročenka Československej socialistickej republiky. Praha, FSÚ 1982.

Резюме

В. Баух: Реализация социально-экономической программы Словацкого национального восстания в политике КПЧ

В статье вкратце характеризуется жизнь широких слоев словацкого народа в период после 1939 года и с момента, когда вспыхнуло восстание, вплоть до наших дней.

Условия жизни в период существования так называемого «глинковского государства» послужили важнейшей причиной обострения недовольства среди словацкого народа. Глинковцы не выполняли обещаний, данных ими на выборах с целью привлечения на свою сторону наибольшего числа избирателей. Экономикой руководила военщина. Словакию хищнически грабила не только фашистская Германия; широкие слои народа эксплуатировала и грабила сформировавшаяся глинковская буржуазия. Нарастало недовольство, проявлявшееся в саботажах, в дезертировании словацких солдат на восточном фронте и в формировании групп сопротивления. Во главе антиглинковских выступлений стояли представители нелегальной Коммунистической партии, постепенно готовившие словацкий народ к восстанию.

В августе 1944 года словацкий народ с оружием в руках восстал против диктатуры глинковцев и против фашистской Германии. Словацкое национальное восстание стало важным военно-политическим и социально-экономическим переломным моментом в истории словацкого народа. Значение этого события подчеркивается в Декларации Словацкого национального совета, в которой словацкий народ высказался «за братское сосуществование с чешским народом в рамках Чехословацкой республики» и за новое социально-экономическое положение широких слоев народа, в особенности рабочих и крестьян. Правительство, в состав которого вошли рабочие и которое возглавила КПЧ, создало условия для новой жизни. Оно ликвидировало эксплуатацию рабочих, передало землю безземельным и малоземельным крестьянам и устранило доставшуюся в наследство от прошлого социальную и национальную несправедливость. Одной из форм несправедливости была экономическая отсталость Словакии. В послевоенные годы Словакия превратилась в промышленно развитый регион страны, в котором установлено экономическое, социальное и национальное равноправие обоих народов — чехов и словаков. Это подтверждается показателями, характеризующими производство, экономику и уровень жизни самых широких слоев населения Словацкой Социалистической Республики.

Summary

V. Bauch: Realization of the Socio-economic Programme of the Slovak National Uprising in the Policy of the Communist Party of Czechoslovakia

The paper presents a brief outline of the life of broad strata of the Slovak nation in the epoch following the year 1939, and from the outbreak of the uprising until our time.

The living conditions in the era of the People's Party State became the decisive cause of discontent of the Slovak nation. This Party failed to fulfil the promises which had helped it to gain the votes of the electorate in the past. The military control of economy not only made it possible for Hitler's Germany to plunder Slovakia but also enabled the consolidated People's Party bourgeoisie to exploit and rob broad national masses. This was the cause of ever-growing discontent which manifested itself in sabotage, in desertions of Slovak soldiers on the eastern front, and in the formation of groups struggling for independence. At the head of this activity directed against the People's Party there were members of the illegal Communist Party who were gradually preparing the Slovak nation for the uprising.

In August 1944, the Slovak nation was up in arms against the dictatorship of the People's Party and against fascist Germany. The Slovak national uprising became not only an important military-political but also a socio-economic dividing line in the history of the Slovak nation. This meaning is documented in the Declaration of the Slovak National Council in which the Slovak nation avowed its willingness to a „brotherly coexistence with the Czech nation in the Czechoslovak Republic“, and simultaneously called for a new social and economic position of broad national strata — particularly of workers and farmers.

The working-class government headed by the Communist Party of Czechoslovakia created conditions for a new life. It abolished the exploitation of workers, handed over the soil to landless persons and to small farmers, and wiped out social and national wrongs committed in the past. One of these was also the economic backwardness of Slovakia which has since developed into an advanced industrial region of the new republic where both the nations, Czechs and Slovaks, have been given equal economic, social and national rights. Data about production, economic indicators and the attained living standard supply ample evidence to support this fact.